

Așa cum credem că a reieșit din întreaga noastră expunere, cartea lui C.M.V. reprezintă o încercare temerară, care nu a reușit însă să depășească capitoile corespunzătoare ale „Olteniei romane”, nici prin nivelul documentării și nici prin cel al interpretării. Rămînem convinși că o eventuală nouă ediție ar permite corectarea majorității erorilor, atât a celor semnalate de noi, cât și a celor care ne-au scăpat sau pe care le-am trecut cu vederea din dorința economiei de spațiu tipografic.

LIVIU PETCULESCU

R. J. A. Wilson, *Piazza Armerina*, Granada Publishing, Londra, 1983, 124 p.

Sub îndrumarea lui Malcolm Todd, profesor la Universitatea din Exeter, Editura Granada a început publicarea unei serii intitulată „Situri arheologice”, care își propune reevaluarea științifică a siturilor celebre prin reinterpretarea lor la nivelul cunoștințelor actuale. Cea de a patra carte a acestei serii, aparținând cunoșcutului specialist în arheologia romană a Siciliei, R.J.A. Wilson, este dedicată vilei romane tirzii de la Piazza Armerina, cea mai bogată clădire rurală romană cunoscută pînă acum.

Reprezentînd prima monografie în limba engleză a celebrului monument, cartea lui R.J.A. Wilson plasează vila în întregul context economic, social și artistic al epocii în care a fost ridicată.

Primul capitol, dedicat descrierii monumentului ca atare, ne oferă o tratare concisă a materialului, care ține însă în același timp seama de întreaga bibliografie.

In scurtul istoric al cercetării ni se subliniază un element care a influențat în mod sensibil interpretarea descoperirii. Este vorba de faptul că cea mai mare parte a acestei clădiri, de 1,5 ha, cu ziduri care se ridicau la suprafață uneori pînă la 8 m înălțime, a fost dezvelită de G. V. Gentili în numai cinci campanii, între 1950 și 1954. A urmat apoi un adevărat val de literatură științifică provocat de impresia copleșitoare a uriașei suprafețe de mozaic pavimentar descoperit, calculată la aproximativ 3500 m², deocamdată cea mai mare la o singură clădire romană.

Deoarece în toată literatura nu există vreun profil sau plan de săpătură, iar cu excepția primului raport preliminar nici inventarul arheologic mobil descoperit, însăși datarea monumentului a trebuit să se bazeze aproape în exclusivitate pe criterii stilistice. Pornind de la situația arătată, A. Carandini a executat în 1970 cîteva secțiuni care au oferit date stratigrafice importante, fără să poată însă suplini carentele determinante de metodă utilizată în dezvelirea monumentului.

Descrierea propriu-zisă a vilei insistă, așa cum este normal, asupra celui mai frapant element al său, mozaicurile, în proporție covîrșitoare figurate. Se remarcă totuși că decorația mai cuprindea placaje de marmură provenind din toate mariile zone producătoare ale Imperiului, fresce și statui, alcătuind un ansamblu cu adevarat impresionant.

Analiza critică a tuturor elementelor de datare disponibile — stilul mozaicurilor, planul clădirii și mai ales materialul arheologic descoperit în sondajele din 1970 — îl determină pe R.J.A. Wilson să plaseze construirea vilei între anii 300 și 320–5, iar durata sa de utilizare la aproximativ 150 ani. Pornind de la interpretarea planului clădirii și a elementelor constructive se stabilește că ea trebuie să fi fost ridicată după o concepție unitară, eventual cu o singură modificare majoră, efectuată însă chiar în timpul construcției sau imediat după aceea.

Urmează un al doilea capitol dedicat analizei mozaicurilor, în care autorul își propune să abordeze următoarele probleme: originea inspirației desenelor întrebuintate; durata realizării proiectului și dacă există dovezi în însăși mozaicuri despre o perioadă de timp considerabilă între începerea și terminarea lor; dacă putem vorbi despre unul sau mai mulți meșteri responsabili pentru fiecare compozиție; și dacă mozaicurile au fost realizate de un singur atelier foarte productiv sau mai multe „firme”, în mod normal concurente.

La toate aceste întrebări, a căror complexitate reiese din însăși enumerarea lor, R.J.A. Wilson nu răspunde prin studierea mozaicurilor în conformitate cu anumite principii de gust personal care ar fi oricum arbitrar și care, de altfel,

au dus pînă acum la tot atitea clasificări căi autori. Abandonind criteriile estetizante, el își axează analiza pe valorificarea tuturor elementelor pe care î le oferă cunoașterea profundă a întregii producții de mozaicuri romane ca și pe determinarea unor particularități de detaliu cu valoare de marcă de atelier.

Intrucît rezultatele obținute printr-o asemenea metodă de cercetare, evident singura valabilă, sint în același timp deosebit de semnificative și numeroase, ne vedem siliți să ne limităm doar la prezentarea concluziilor generale.

Elementul fundamental este acela că, împotriva a ceea ce s-a afirmat de multe ori, nu există argumente convingătoare care să împiedice atribuirea tuturor mozaicurilor de la Piazza Armerina aceluiasi atelier nord-african, aproape sigur situat la Cartagina. Astfel că explicația diferențelor în standardul de execuție, atât de des invocate, nu este de căutat în activitatea mai multor ateliere, ci mai degrabă în diferite nivele de îndemînare, firești, în interiorul aceluiasi atelier. Apoi, deoarece întreaga comandă trebuie să fi fost terminată în 5 pînă la maximum 10 ani, reiese clar că în Africa existau întreprinderi de mozaicuri de dimensiuni încă nebănuite pînă acum.

Cel de al treilea și ultim capitol urmărește plasarea vilei în contextul Siciliei romane și apoi al întregului Imperiu roman tîrziu. Mai întîi se încearcă să se stabilească dacă ea reprezinta centrul unei latifundii care oferea baza cel puțin a unei părți a bogăției etalate în construcția sa, sau era un palat izolat al unui bogătaș. Deși autorul subliniază că un răspuns ferm la această întrebare nu poate fi dat fără noi săpături, el determină, atât prin analiza planului clădirii cît și prin cercetări personale de suprafață, că în jurul vilei existau indubitable alte construcții. Din păcate însă, în stadiul actual al cercetării, nu se poate preciza dacă acestea erau doar camere de serviciu sau ele includeau și clădiri agricole, legate de cultivarea moșiei adiacente. De aceea rămîne doar o presupunere, apreciată, este drept că verosimilă, că proprietarul vilei stăpinea și zona înconjurătoare, eventual pînă la *statio Philosophiana*, situată la 6 km distanță.

O altă problemă abordată este dacă Piazza Armerina trebuie considerată un fenomen unic sau ea poate fi comparată cu vile similare ca proporții ori lux, din Sicilia și din restul Imperiului. În acest context ni se prezintă două descoperiri recente de excepțională importanță, vilele de la Tellaro și Patti care au aruncat o lumină asupra condițiilor prospere din Sicilia în epoca romană tîrzie. În ambele cazuri este vorba de construcții ceva mai mici și mai puțin bogat decorate, dar reprezentind exemple ale aceluiasi categorii de locuințe rurale de lux și care, în esență, dovedesc că Piazza Armerina nu era un fenomen izolat în Sicilia. Se continuă apoi cu analiza tuturor vilelor romane tîrzii din Imperiu, prezentind analogii arhitecturale sau decorative cu Piazza Armerina: Woodchester, Milreu, Rioseco de Soria, Montmaurin, Valentine, Desenzano, Ravenna, Löffelbach, Gamzigrad, Fenekpuszta. Toate aceste vile îi permit autorului să afirme că deși nu reprezinta un unicat în Imperiu, Piazza Armerina rămîne totuși o clădire excepțională prin mărimea sa și numărul și varietatea mozaicurilor.

Cele arătate mai sus constituie pentru R.J.A. Wilson o premisă a abordării mediului social căruia îi aparținea proprietarul vilei. Astfel, el dovedește că nefondate toate argumentele aduse în favoarea identificării proprietarului vilei cu un împărat. Principalele sale contraargumente sint extrase din însăși elementele construcției ca atare sau din decorul mozaicurilor. Printre acestea se remarcă și observația că bereta cu fundul plat, apărind în mozaicul „Marii vînători“, nu era purtată exclusiv de tetrarhi cum s-a afirmat ci, aşa cum reiese din numeroase monumente figurate ale epocii — Arcul lui Galerius, sarcophage, un diptic de fildeș din secolul V — făcea parte și din costumul altor persoane. După analiza și a altor elemente arheologice, cu aceeași competență ce îmbrățișează aspectele cele mai diverse de civilizație materială și spirituală a Imperiului roman în secolul IV, ni se probează din punct de vedere istoric imposibilitatea ca unul dintre cei doi eventuali proprietari ai vilei, Maximian sau Maxeniu, să o fi putut utiliza efectiv.

Și ceilalți ipotetici candidați la proprietatea asupra Piezzei Armerina care au fost propuși în literatură, posesori ai unor funcții administrative precise sau membri ai unor familii cunoscute, sint rînd pe rînd respinși printr-o argumentare strînsă. Concluzia autorului este aceea că posesorul vilei era unul dintre cei mai bogăți oameni din Imperiu, foarte probabil un membru al familiilor aristocrate din Roma. El trebuie să fi făcut parte din clasa senatorială, ai cărei reprezentanți abandonau în secolul IV din ce în ce mai mult activitatea politică și se retrăgeau pe domeniile rurale izolate, acolo unde se bucurau nu numai de anumite

avantaje fiscale dar și de o mai mare securitate în această epocă de tulburări și atacuri barbare. Deci, vila are semnificația unui monument al hedonismului neînfrinat și al apolitismului clasei conducătoare romane în epoca Domnatului.

În încheiere, se cuvine să arătăm că, datorită competenței sale ca arheolog de teren, stăpînirii întregii bibliografii a problemei și nu în ultimul rînd datorită remarcabilului său spirit critic, R.J.A. Wilson reușește să ne ofere o imagine complexă și în același timp coerentă a unuia dintre cele mai impresionante monumente romane. Rezultatele obținute din această cercetare sunt apoi integrate organic în întregul context al Imperiului tirziu, vila de la Piazza Armerina ajungind să ne ofere o serie de repere ferme în înțelegerea istoriei epocii în care a fost creată.

Prin toate aceste calități „Piazza Armerina“ se înscrie ca un model de reevaluare a unei descoperiri excepționale a cărei cercetare părea, la prima vedere, închiată.

De asemenea, trebuie amintit că la reușita cărții contribuie condițiile grafice remarcabile, ilustrația de calitate constând din fotografii, desene și planuri, ca și bibliografia la zi și indicele, anexele obișnuite ale unei lucrări științifice de înută.

LIVIU PETCULESCU